

Ποια η επιθυμία των γονιών για το παιδί;

Η εξέλιξη της κοινωνίας και μαζί μ' αυτήν και τα οικογενειακά μοντέλα που δεν ανταποκρίνονται πλέον στο λεγόμενο παραδοσιακό μοντέλο, μας οδηγούν, ως ψυχαναλυτές, να αναρωτηθούμε για τις νέες δομές γονεϊκότητας.

Μήπως αυτές οι δομές τροποποιούν την έννοια της γενεαλογίας πέρα από τον αυστηρά νομικό ορισμό του όρου; Ο δρόμος της ψυχανάλυσης μας οδηγεί να υποστηρίξουμε την υπόθεση του ασυνειδήτου πέρα από τις περιστάσεις του ερχομού ενός παιδιού στον κόσμο και τους γενεαλογικούς δεσμούς.

Παιδί υιοθετημένο, οικογένεια ανασυγκροτημένη, τεχνητή γονιμοποίηση, ιατρικά βοηθούμενη αναπαραγωγή... Μια τεράστια δημόσια συζήτηση συνδέεται μ' αυτά τα ζητήματα, ιδιαίτερα μετά τον νέο νόμο που διακηρύχθηκε στην Γαλλία για τον γάμο των ομοφυλοφίλων. Δεν θα μπω στις λεπτομέρειες αυτής της συζήτησης σε ό,τι αφορά τα ζητήματα της γενεαλογίας, θα ήθελα περισσότερο να προσανατολίσω την εργασία μου στον τρόπο με τον οποίο το παιδί έχει τύχει υποδοχής, έχει προσδοκηθεί, έχει γίνει αποδεκτό, ή όχι, στο περιβάλλον της γλώσσας μέσα στο οποίο έχει έρθει στον κόσμο.

Στην διδασκαλία του Λακάν, υπάρχουν πολυάριθμες αναφορές για την επιθυμία των γονέων για το παιδί, για τον τρόπο με τον οποίο επιθυμήθηκε πριν από τον ερχομό του στον κόσμο και γι' αυτό που το ίδιο εισέπραξε. Ανάμεσα σ' αυτές τις αναφορές, είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε πως ορισμένες συνδέονται με την φύση, ή με την δομή της γλώσσας, ενώ άλλες συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο το παιδί επηρεάζεται από την γλώσσα. Χωρίς να το κάνει κεντρικό ζήτημα, χωρίς να του αφιερώσει ολόκληρες συνεδρίες, είναι ένα θέμα που ο Λακάν επικαλείται απ' την αρχή της διδασκαλίας του, την δεκαετία του 50 και στο οποίο επανέρχεται 20 χρόνια αργότερα, με το ίδιο βάρος, αλλά προσεγγίζοντάς το με το σφρίγος των εννοιών της διδασκαλίας του της δεκαετίας του 70.

Τονίζω εδώ τον τρόπο με τον οποίο ο Λακάν επιμένει στο σημαντικό ρόλο του περιβάλλοντος της γλώσσας μέσα στον οποίο η επιθυμία των γονιών σημαδεύει το παιδί ήδη με τον ερχομό του στον κόσμο, πέρα από τους νομικούς δεσμούς γονεϊκότητας.

Από το 5^ο σεμινάριο, *Τα μορφώματα του ασυνειδήτου (1967-1958)*, όπου ο Λακάν δείχνει ότι το υποκείμενο «επηρεάζεται (πλήττεται) ως επιθυμία από το σημαίνον», μέχρι την *Διάλεξη στη Γενεή*, το 1975, όπου επανέρχεται σ' αυτά τα ερωτήματα με την έννοια της *ηγλώσσα [lalangue]* του, για να πει ότι «...ο τρόπος με τον οποίο εγκαταστάθηκε (στο παιδί) ένας τρόπος ομιλίας, δεν μπορεί παρά να φέρει τη σφραγίδα του τρόπου με τον οποίο οι γονείς το αποδέχτηκαν», μπορούμε να συλλάβουμε σ' αυτή τη τροχιά, πώς ο τρόπος με τον οποίο το παιδί έχει γίνει αποδεκτό, ή όχι, από τους γονείς του στην γέννηση του, το σημαδεύει δια μέσου της γλώσσας, ταυτόχρονα στο θέμα της επιθυμίας και της απόλαυσης.

Με αυτούς τους δύο ορισμούς, του σημαίνοντος και της ηγλώσσα [lalangue], ο Λακάν φέρνει στην επιφάνεια τις δύο όψεις της γλώσσας που συνδέονται αντιστοίχως με την επιθυμία και την απόλαυση. Σας προτείνω να εξετάσετε, με βάση αυτούς τους δύο πόλους της επιθυμίας και της απόλαυσης, τις επιπτώσεις στο παιδί που έχει ο τρόπος με τον οποίο έγινε δεκτό την στιγμή του ερχομού του στον κόσμο.

Αυτές οι δύο προσεγγίσεις της σχέσης με την γλώσσα για το παιδί, οδήγησαν τον Λακάν να επεξεργαστεί διαδοχικά δύο ορισμούς του ασυνειδήτου, οι οποίοι, χωρίς να αποκλείει ο ένας τον άλλο, αλληλοσυμπληρώνονται. Η θέση του ασυνειδήτου που είναι δομημένο ως γλώσσα εισάγει την έννοια του υποκειμένου, ενός υποκειμένου που έχει συσταθεί μέσα στη σχέση του με την επιθυμία, με αφετηρία το σημαίνον. Σ' αυτή τη θέση, ο Λακάν συνδέει εκείνη του ασυνειδήτου που είναι φτιαγμένο από ηγλώσσα [lalangue]. Αυτός ο νέος ορισμός εισάγει την έννοια του ομιλ-όντος που έχει συσταθεί μέσα στη σχέση του με την απόλαυση με αφετηρία την ηγλώσσα [lalangue].

Στο μέτρο που αυτή η έννοια του μη επιθυμητού παιδιού διατρέχει τη διδασκαλία του Λακάν, αφού αναφέρεται σ' αυτήν ευθύς εξαρχής απ' τη δεκαετία του 50 και συνεχίζει να μιλά γι' αυτή ως τα μέσα της δεκαετίας του 70, θα ασχοληθώ με τον τρόπο που την προσεγγίζει σε σχέση με τις έννοιες που επεξεργάζεται σ' αυτές τις διαφορετικές φάσεις της διδασκαλίας του. Δηλαδή, θα παρατηρήσουμε πώς εγγράφεται η γλώσσα για το παιδί, σύμφωνα με τις έννοιες της επιθυμίας και του ασυνειδήτου δομημένου ως γλώσσα από την μία, και από την άλλη, τις έννοιες της απόλαυσης και του ασυνειδήτου που είναι φτιαγμένο από ηγλώσσα [lalangue].

Επιμένω στο γεγονός πως δεν υπάρχουν δύο Λακάν, οι επεξεργασίες του Λακάν από την αρχή της διδασκαλίας του δεν σταμάτησαν να εξελίσσονται και το τέλος της διδασκαλίας του Λακάν επέτρεψε μια πιο λεπτεπίλεπτη θεώρηση των εννοιών που βρίσκονταν εκεί εξ' αρχής. Ο ίδιος ο Λακάν λέει στην «Τρίτη», η οποία είναι η Τρίτη ομιλία που γίνεται στην Ρώμη, το 1975, όπου ξαναλέει πράγματα που έχει ήδη πει στην πρώτη του

ομιλία στην Ρώμη, το 1953, που είναι γνωστή με τον τίτλο «Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας και της γλώσσας στην ψυχανάλυση». Υπογραμμίζω μόνον δύο πράγματα:

- Από την μία πλευρά, ήδη από το κείμενο «Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας και της γλώσσας στην ψυχανάλυση», ο Λακάν εισάγει την σχέση ανάμεσα στην γλώσσα και την ενόρμηση θανάτου, στο μέτρο που συνδέει την επανάληψη με τη γλώσσα. Γνωρίζοντας πως θα ανακοινώσει αργότερα ότι ο ορισμός του για την απόλαυση έχει ως αφετηρία την έννοια της ενόρμησης θανάτου, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι, χωρίς να έχει μπορέσει να την μορφοποιήσει εκείνη την εποχή, ωστόσο υπήρχε ήδη μια σύνδεση μεταξύ γλώσσας και απόλαυσης.
- Από την άλλη, ήδη από την πρώτη ομιλία της Ρώμης, είχε σημειώσει την ιδιότητα των γλωσσών να έχουν συσταθεί από την αμφισημία των λέξεων, τέτοιες που τα παραδείγματα που δίνει και που θα ξαναπάρει στην συνέχεια, όπως το *pas=μη* (η άρνηση) και το *pas= βήμα* (το ίχνος, ή μετατόπιση), ή το *deux=δύο* ή το *d'eux= εξ'* αυτών, αμφισημίες ταιριαστές με τον ορισμό της *ηγλώσσα [lalangue]*, όπου ήχος και νόημα συγχέονται.

Κάνω αυτή τη μικρή παρένθεση για να δείξω ότι ήδη από τα χρόνια του 50, ο Λακάν επιμένει κυρίως πάνω στο συμβολικό μέσα από την σχέση του υποκειμένου με την δομή της γλώσσας και της επιθυμίας και εισάγει, ήδη, μαζί με την ενόρμηση θανάτου και την αμφισημία, την απόλαυση της γλώσσας χωρίς να την θεωρητικοποιεί.

Αλλά ας γυρίσουμε στο ζήτημα «το μη επιθυμούμενο παιδί [το παιδί που δεν έχει επιθυμηθεί]». Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί, αν ακολουθήσουμε τον Λακάν σ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας του, πως θεωρεί ότι ο τρόπος με τον οποίο το παιδί έχει επιθυμηθεί, σημαδεύει το υποκείμενο σταθερά και αδιάλειπτα, όποια και αν είναι η δομή του.

Στη θεραπεία λειτουργούμε με βάση μια διαφορική κλινική που διακρίνει τις τρεις ψυχικές δομές: νεύρωση, ψύχωση και διαστροφή. Στην προσέγγιση μας, θεωρούμε ότι η ψυχική δομή καθορίζεται ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο η πατρική μεταφορά έγινε αποδεκτή, ή απορρίφθηκε, σύμφωνα με την υπόθεση της πατρικής μεταφοράς ως δομικός λειτουργός. Σ' ένα δεύτερο χρόνο, ο Λακάν συγκεκριμενοποιεί πως δεν είναι ουσιαστικό ο Νόμος να έχει εκφερθεί από τον πατέρα, αλλά μπορεί να υπάρχουν γύρω απ' το παιδί ένας ή περισσότεροι ενήλικες που παίζουν αυτό το ρόλο εξουσίας, ο οποίος θα επιτρέψει στο παιδί να αποχωριστεί την μητέρα και να βρει την αυτονομία του. Απ' τη στιγμή αυτή, ο Λακάν δεν θα ξαναμιλήσει για Όνομα του Πατέρα, αλλά για Ονόματα του Πατέρα, στον πληθυντικό. Έτσι, από το Όνομα του Πατέρα ως δομικός λειτουργός περνάμε στα Ονόματα του Πατέρα ως ονοματοδότηση, η οποία ονομάζοντας συγκρατεί δεμένες τις τρεις διατάξεις, Πραγματικό, Συμβολικό, Φαντασιακό. Από εκείνη τη στιγμή, ο Λακάν θα χρησιμοποιήσει ως λειτουργό τον βορρόμειο κόμβο, εργαλείο που επιτρέπει, μέσω του δεσίματος ή της απουσίας στον κόμβο των τριών διατάξεων, να εντοπιστεί η ψυχική δομή.

Ο τρόπος με τον οποίο το παιδί επιθυμήθηκε πριν την γέννηση του, ή στη γέννησή του, δεν επηρεάζει την διάκριση των τριών νοσογραφικών δομών, νεύρωσης, ψύχωσης ή διαστροφής, δεν καθορίζει την δομή, αλλά σημαδεύει το παιδί με παντοτινό τρόπο. Το σημαδεύει στο μέτρο που έχει ένα αντίκτυπο σε κάθε μια από τις τρεις διατάξεις, του Φαντασιακού, του Συμβολικού και του Πραγματικού, πέρα απ' τον τρόπο με τον οποίο είναι δεμένες μεταξύ τους, όποια και αν είναι η δομή του υποκειμένου.

Στο σεμινάριο 5, ο Λακάν παρουσιάζει την επιθυμία αναγνώρισης του υποκειμένου ως το τελευταίο εφελτήριο του ασυνειδήτου. «Ο όρος του επιθυμητού παιδιού, αυτό το σημαίνον που με τρόπο πρωταρχικό συγκροτεί το υποκείμενο μέσα στο είναι του, εδώ είναι κομβικό... Εδώ είναι που συγκροτείται αυτό το Ιδανικό του Εγώ που σημαδεύει όλη την ψυχολογική εξέλιξη του υποκειμένου».

Αυτή η πρωταρχική επιθυμία, η επιθυμία του Άλλου, παίζει, σύμφωνα με τον Λακάν, έναν ουσιαστικό ρόλο. «Αυτό που εγγράφεται στο υποκείμενο στην διάρκεια αυτής της περιπέτειας (της πρωταρχικής περιπέτειας), μένει εκεί μόνιμα, σε λανθάνουσα μορφή, υπόκειται.»

Ακολουθώντας αυτό το ζήτημα του «μη επιθυμητού παιδιού», μπόρεσα να διαπιστώσω ότι ο Λακάν αναφέρεται σ' αυτό στην διδασκαλία του, όταν προσεγγίζει κάθε μια από τις τρεις διατάξεις του Φαντασιακού, του Συμβολικού και του Πραγματικού. Δηλαδή, αρχικά, τη στιγμή όπου επιμένει στο Φαντασιακό και στη σχέση με την εικόνα και το Ιδανικό του Εγώ, τη στιγμή όπου επιμένει στο Συμβολικό και τον τρόπο που το παιδί τοποθετείται στη σημαίνουσα σειρά και τη στιγμή όπου επιμένει στο Πραγματικό και στον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα, η ηγλώσσα [*lalangue*], έχει ενσταλαχτεί σ' αυτό.

Θέλω να αναφερθώ λεπτομερώς στον τρόπο με τον οποίο αυτό το ζήτημα του «μη επιθυμητού παιδιού» μπαίνει στο παιχνίδι μ' αυτές τις τρεις διατάξεις, του Φαντασιακού, του Συμβολικού και του Πραγματικού.

Το Φαντασιακό, η σχέση με την εικόνα

Ο Λακάν επιμένει για την σπουδαιότητα της αναγνώρισης από τον Άλλο τη στιγμή του σταδίου του καθρέφτη. Για να φανεί το υποκείμενο αγαπητό στον εαυτό του, το βλέμμα του Άλλου, δηλαδή η θέση που έχει το υποκείμενο για τον Άλλο, είναι καθοριστική στην ανάληψη της εικόνας του.

Στο κείμενο «Για να εισάγουμε τον ναρκισσισμό», ο Φρόυντ δείχνει πως η αγάπη του εαυτού απευθύνεται στο Ιδανικό Εγώ. Το αγαπημένο αντικείμενο είναι αυτό που αναπαριστά το Ιδανικό του Εγώ εκείνου που αγαπά. Πράγμα που έρχεται να ξαναειπωθεί με το ότι στην αγάπη, το αντικείμενο έχει μπει στη θέση του Ιδανικού του Εγώ. Και εξ' αυτού, το παιδί μπορεί να αντιληφθεί τον εαυτό του ως Ιδανικό Εγώ. Άρα, για να αντιληφθεί τον εαυτό του ως Ιδανικό Εγώ, δηλαδή να μπορέσει να αρέσει στον ίδιο του τον εαυτό, πρέπει το παιδί να έχει προηγουμένως μπει σ' αυτή τη θέση του Ιδανικού του Εγώ από τους γονείς του.

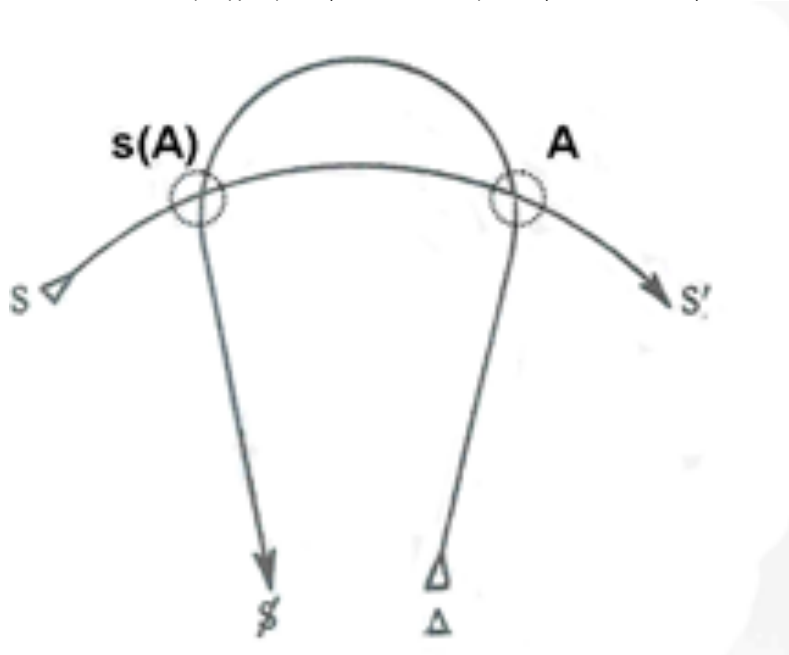
Στο σεμινάριο 11, ο Λακάν δείχνει, με την βοήθεια του οπτικού του σχήματος, ότι το υποκείμενο συγκροτεί τον εαυτό του ως το πεδίο του Άλλου, καθώς στο πεδίο του Άλλου βλέπει τον εαυτό του ως Ιδανικό του Εγώ, που το ίδιο είναι για τον Άλλο.

Στην σχέση με την εικόνα του, όλα θα εξαρτηθούν από τον τρόπο με τον οποίο το παιδί σημάνθηκε ως επιθυμητό, ή όχι. Στην διαλεκτική της επιθυμίας, στη σχέση μητέρας – παιδιού, το παιδί συγκροτείται ως Ιδανικό του Εγώ, στο βαθμό που είναι επιθυμητό.

Το Συμβολικό, η σχέση με το σημαίνον

Στην θεωρία του Λακάν, το υποκείμενο δεν υπάρχει παρά εκ του γεγονότος ότι αντιπροσωπεύεται από το σημαίνον. Αυτό θα πει ότι συγκροτείται με βάση τα σημαίνοντα που το περιγράφουν, που το αντιπροσωπεύουν. Το σημαίνον είναι αυτό που έρχεται να το διαχωρίσει από την απόλαυση του Άλλου και βάση του οποίου το υποκείμενο μπορεί να συγκροτηθεί στη σχέση του με τον Άλλο και όλους τους άλλους. Όντας διαχωρισμένος από τον Άλλο, του απευθύνει το αίτημα του χρησιμοποιώντας τα σημαίνοντα του. Και μ' αυτά τα σημαίνοντα, σημαίνοντα που του έρχονται από τον Άλλο, μπορεί να εκφράσει την επιθυμία του τη στιγμή που εισάγεται στην γλώσσα.

Έτσι, στην σχέση του με τον Άλλο, η επιθυμία του υποκειμένου είναι λειτουργία της επιθυμίας του Άλλου.

Στο πρώτο επίπεδο του γραφήματος της επιθυμίας, ο Λακάν ενέγραψε το υποκείμενο υπογραμμίζοντας τον τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνεται στη σημαίνουσα αλυσίδα. Με το σχήμα του σημείου συρραφής, βλέπουμε πώς η κραυγή του μικρού παιδιού συγκροτείται ως κάλεσμα ανάλογα με την απάντηση του Άλλου. Συνεπώς, μπορούμε να πούμε πως δεν είναι το ίδιο πράγμα για το παιδί αν η απάντηση είναι «έρχομαι, θα ασχοληθώ μαζί σου τώρα!», ή αν είναι «σταμάτα να κάνεις τα νάζια σου!».

Στο σεμινάριο 5, ο Λακάν υπενθυμίζει πως το υποκείμενο «ζητά να σημειωθεί» και πως «άπαξ και η σημαίνουσα τάξη μπαίνει στο παιχνίδι, το υποκείμενο έχει να τοποθετηθεί», στο μέτρο που η επιθυμία, για να γίνει αναγνωρίσιμη, περνά από την σημαίνουσα τάξη. Αυτό που ενδιαφέρει για το υποκείμενο είναι ο τρόπος με τον οποίο σημαδεύτηκε απ' αυτό το σημαίνον της επιθυμίας της μητέρας, δηλαδή αν απαντά στην επιθυμία της μητέρας ως επιθυμητό ή ως μη επιθυμητό.

Στο κείμενο των *Γραπτών* «Παρατηρήσεις στην αναφορά του Ντανιέλ Λαγκάς», ο Λακάν δίνει έμφαση σε αυτό που ορίζει το ασυνείδητο ως λόγο του Άλλου. Το παιδί υπάρχει ήδη πριν την γέννηση του μέσα στον λόγο του Άλλου, όπου εκφράζεται η επιθυμία του, μιλάμε δηλαδή γι' αυτό. Γεγονός που ενέχει ότι το ζήτημα του υποκειμένου δεν μπορεί να εξεταστεί δίχως τη σχέση του υποκειμένου με την γλώσσα, την σχέση του υποκειμένου με το σημαίνον, που είναι αδιαχώριστο από την αναφορά στην επιθυμία. Στο διάλογο με τον Λαγκάς, ο Λακάν δίνει αξία στο γεγονός ότι η σχέση με τον άλλο μέσα στην γλώσσα δεν είναι μια συμμετρική σχέση διυποκειμενικότητας, αλλά μια σχέση στην οποία ανάμεσα στο υποκείμενο και τον άλλο εμπλέκεται η επιθυμία. Το υποκείμενο θα μπορέσει, όπως λέμε, να «βρει μια θέση», στο βαθμό αυτού που είναι το ίδιο για τον Άλλο.

Μαρτυρία γι' αυτό αποτελούν τα δεδομένα αυτού που αποκαλούμε ιδρυματισμό, όπου «η φροντίδα του μωρού δεν έχει άλλη ελλειμματικότητα παρά εκείνη της *ανωνυμίας* μέσα στην οποία εκθέτονται». Γνωρίζουμε εμπειρίες με νεογέννητα, όπου όλες οι ζωτικές και μητρικές φροντίδες τους δόθηκαν, αλλά επειδή δεν τους μίλησε κανείς και δεν δημιούργησε κανείς μ' αυτά μια συναισθηματική σχέση, όλα αυτά τα παιδιά πέθαναν πρόωρα.

Το σχήμα του σημείου συρραφής επιτρέπει πολύ καλά να δείξουμε πως η κραυγή του μωρού συγκροτείται ως κάλεσμα με αφετηρία την απάντηση του Άλλου. Το υποκείμενο θα αναζητήσει τα σημάδια της απάντησης στην κραυγή του. Ή τα σημαίνοντα του Άλλου, τα σημάδια που συγκροτούν την απάντηση «είναι ο αστερισμός αυτών των σημαδιών που συγκροτεί για το υποκείμενο το Ιδανικό του Εγώ». Άρα, το Ιδανικό του Εγώ συγκροτείται ταυτόχρονα από την αναγνώριση της εικόνας στον καθρέφτη κι από τα σημαίνοντα του Άλλου για να μπορέσει το υποκείμενο να αναγνωρίσει τον εαυτό του ως Ιδανικό Εγώ.

Άλλωστε, ο Λακάν κάνει αναφορά στην κατάσταση του μη επιθυμητού παιδιού, ανάγοντας το σχεδόν στο παράδειγμα εκείνου του υποκειμένου που έχει αποκλειστεί απ' την επιθυμία του Άλλου. Για το παιδί που δεν επιθυμήθηκε από τον έναν από τους γονείς του, ή κι από τους δύο, το ερώτημα τι είναι το ίδιο ως αντικείμενο στην επιθυμία του Άλλου, είναι ιδιαίτερος αγχωτικός. Ο Λακάν πολλές φορές σημείωσε αυτή την ακραία θέση και μιλά για μια ασυγκράτητη τάση προς την αυτοκτονία στα υποκείμενα που υπήρξαν παιδιά μη επιθυμητά, διότι, λέει, το να μην έχει επιθυμηθεί πριν από την γέννηση του παίζει ουσιαστικό στη διαλεκτική της σχέσης του παιδιού με την επιθυμία της μητέρας. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Λακάν, αυτός ο αποκλεισμός της επιθυμίας ευνοεί την τάση προς αυτοκτονία.

Για την «τάση αυτοκτονίας» στα «υποκείμενα που χαρακτηρίζονται λίγο ή πολύ από το γεγονός πως υπήρξαν παιδιά μη επιθυμητά», ο Λακάν μιλά επίσης και σε σχέση με την αρνητική θεραπευτική αντίδραση στο σεμινάριο 5. «Απ' τη στιγμή που αρθρώνεται καλύτερα γι' αυτά, εκείνο που πρέπει να τα κάνει να προσεγγίσουν την ιστορία τους ως υποκείμενα, αρνούνται όλο και περισσότερο να μπουν στο παιχνίδι. Θέλουν στην κυριολεξία να *βγουν*. Δεν δέχονται να είναι αυτό που είναι, δεν θέλουν αυτήν την σημαίνουσα αλυσίδα στην οποία δεν ήταν αποδεκτά παρά με κρύα καρδιά από την μητέρα τους.»

Ο Λακάν ορίζει το πέρασμα στην πράξη ως την στιγμή που το υποκείμενο αποκλείεται από την επιθυμία του Άλλου και ταυτίζεται εκεί με το αντικείμενο α, ως υπόλοιπο, ως αντικείμενο-απόρριμμα.

Στο σεμινάριο *Το άγχος*, δείχνει πως όταν ένα υποκείμενο είναι αντιμέτωπο με το ερώτημα τι είναι ως αντικείμενο για τον Άλλο, αντιδρά με ανεξέλεγκτο άγχος, ταυτιζόμενο μ' αυτό το αντικείμενο που είναι για τον Άλλο ως αυτό που αφήνεται να πέσει. Το αγχωτικό ερώτημα του υποκειμένου είναι *τι είναι* στην επιθυμία του Άλλου.

Η απόπειρα αυτοκτονίας της νεαρής ομοφυλόφιλης, στο κείμενο του Φρόυντ: «Για την ψυχογένεση μιας περίπτωσης γυναικείας ομοφυλοφιλίας» (1920), είναι ιδιαίτερος χαρακτηριστική απ' αυτή την άποψη. Η νέα γυναίκα, μέσα απ' αυτό που περιγράφεται στην περίπτωση, έχει αποκλειστεί η ίδια από την επιθυμία της μητέρας, που την κακομεταχειριζόταν, εφόσον έδινε όλη της την προσοχή στα αγόρια της.

Συγκεκριμένα, αυτό που διαδραματίζεται στο πέρασμα στην πράξη, είναι μια στιγμή ρήξης όπου το υποκείμενο μέχρι στιγμής *ιστοριοποιημένο*, ενταγμένο στην σημαίνουσα αλυσίδα, θα αποχωριστεί αυτό τον λόγο, όπου αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί, θα παίζει, θα μπει σε δράση.

Αυτό που θα ήθελα να δείξω με βάση αυτές τις αναπτύξεις, είναι πως βασιζόμενοι στις θέσεις του Φρόυντ και του Λακάν δεν μπορούμε να σκεφτούμε το υποκείμενο έξω από το σύμπαν της γλώσσας. Οι πρώτες σχέσεις με το περιβάλλον του παιδιού θα σημαδεύονται από την σχέση με την επιθυμία αυτού του πρώτου Άλλου που το παιδί συναντά και ο οποίος δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το σύμπαν της γλώσσας.

Σ' αυτό το στάδιο επεξεργασίας του Λακάν, γλώσσα και επιθυμία πάνε μαζί. Και επανέρχεται με επίμονο τρόπο στο γεγονός ότι η ψυχολογική εξέλιξη του υποκειμένου καθορίζεται από τον τρόπο με τον οποίο σημαδεύθηκε πρωταρχικά από τις πρώτες εμπειρίες αυτού που ήταν για την επιθυμία του Άλλου.

Όλη η διδασκαλία του Λακάν διατρέχεται απ' αυτή την επιμονή να δείξει την σπουδαιότητα της γλώσσας στην δομή του υποκειμένου. Μόλις σας έδειξα πώς αυτό εγγράφεται στα πρώτα χρόνια της διδασκαλίας του συνδεδεμένο με την υπόθεση του ασυνειδήτου που είναι δομημένο ως γλώσσα. Το 1975, σε μια ομιλία του στο Γέιλ στις ΗΠΑ, ο Λακάν επικυρώνει τον ορισμό του ασυνειδήτου που είναι δομημένο ως γλώσσα, αλλά με μια επιφύλαξη, λέει. Αυτή η επιφύλαξη προέρχεται από το επιπλέον βήμα που έγινε με την έννοια της *ηγλώσσα* [*lalangue*], που εισάγει η έννοια της απόλαυσης και ο σημαντικός ρόλος της μητρικής γλώσσας ως ο τρόπος που η γλώσσα μιλήθηκε και ακούστηκε από το μικρό παιδί. Η επιφύλαξη είναι λοιπόν ότι «αυτό που δημιουργεί την δομή είναι ο τρόπος με τον οποίο η γλώσσα αναδύεται εξ' αρχής στο ανθρώπινο ον.» Αυτό, ωστόσο, δεν αναιρεί τις πρώτες υποθέσεις του Λακάν για το σπουδαίο ρόλο της πρώτης σχέσης με τον Άλλο της γλώσσας και τον τρόπο με τον οποίο αυτός ο Άλλος εκφράζει την επιθυμία και την απόλαυση του.

Μ' αυτήν την θεωρητική έννοια της *ηγλώσσα* [*lalangue*], ένα νέο λεξιλόγιο εμφανίζεται στα κείμενα του Λακάν. Μιλά για «ευαισθησία», «ενστάλαξη», «εμποτισμός απ' τη γλώσσα»... «Το νερό της γλώσσας, λέει στο κείμενό του «L'étourdit», αφήνει στο πέρασμα του μερικά απομεινάρια». Έτσι, ως προς αυτό που διαπερνά την διδασκαλία του Λακάν, το υποκείμενο καθορίζεται πολύ πρόωρα από την επιθυμία του Άλλου μέσα από το σημάδι του σημαίνοντος και από την απόλαυση του Άλλου διαμέσου του εμποτισμού της *ηγλώσσα* [*lalangue*].

Το Πραγματικό, ο τρόπος με τον οποίο η γλώσσα ενσταλάχτηκε

Είδαμε πώς παρεμβαίνει, στο πεδίο του Φαντασιακού και του Συμβολικού, το σημάδι της επιθυμίας των γονιών για το παιδί.

Δείχνοντας πως η γλώσσα του ομιλούντος όντος χαρακτηρίζεται από την αμφισημία, εισαγάγαστε στη διάσταση του Πραγματικού.

Από πού προέρχεται αυτή η αμφισημία; προέρχεται απ' το πραγματικό, το οποίο «αποταμιεύει στο πέρασμα των χρόνων» μέσα στο ασυνείδητο, λέει ο Λακάν στο «L'étourdit». Αυτό το πραγματικό βασίζεται στο γεγονός πως για το ομιλόν ον δεν υπάρχει ενστικτώδης σχέση ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες, αυτή η σχέση δεν μπορεί να εγγραφεί, αυτό το σεξουαλικό νόημα δεν υπάρχει. Η απουσία της σχέσης που ο Λακάν γράφει με δύο λέξεις, αυτή η αδυνατότητα της διάφυλης σχέσης βρίσκεται εκεί που ο Λακάν τοποθετεί το Πραγματικό. Αυτό που έρχεται στη θέση της μη ύπαρξης διάφυλης σχέσης, είναι ένα δήθεν (ομοίωμα) σχέσης και αυτό το δήθεν σχέσης δεν μπορεί να εκφραστεί παρά από την γλώσσα. Όχι μια γλώσσα στην οποία τα σύμβολα έχουν μια μονοδιάστατη σημασία, όπως στη γλώσσα του ζώου, αλλά μια γλώσσα που στο ομιλόν ον είναι φτιαγμένη από αμφισημίες. Αυτό θα πει πως η αμφισημία της γλώσσας στο ομιλόν ον συσχετίζεται με το πραγματικό της μη ύπαρξης διάφυλης σχέσης. Μια γλώσσα, λέει ο Λακάν, «δεν είναι τίποτε άλλο παρά το σύνολο των αμφισημιών που η ιστορία της επέτρεψε να διαρκέσουν.»

Για το ομιλόν ον, σε αντίθεση με το ζώο, η αμφισημία υπάρχει εξ αρχής στη γλώσσα. Στο κείμενό του «L'étourdit», ο Λακάν λέει με σαφήνεια ότι «Το λέγειν δεν απορρέει παρά από το γεγονός ότι το ασυνείδητο... κυριαρχείται από την αμφισημία [της ηγλώσσα [*lalangue*]]...».

Προσδιορίζει τρία σημεία απ' όπου προέρχεται η αμφισημία, τα οποία είναι:

- Η ομοφωνία
- Το γεγονός πως το υποκείμενο μπορεί να είναι διχασμένο απ' αυτό που λέει. Και βέβαια, υπάρχει μια απόκλιση ανάμεσα στο λεγόμενο (αυτό που λέγεται) και στο λόγο (λέγειν).
- Το γεγονός ότι κάθε λογική επεξεργασία για το ομιλόν ον πηγάζει από έναν πυρήνα παράδοξου.

Κάνω αυτή τη μικρή υπενθύμιση για τον τρόπο με τον οποίο ο Λακάν χειρίζεται την αμφισημία στο «L'étourdit», διότι η αμφισημία είναι αυτό που χαρακτηρίζει την *ηγλώσσα* [*lalangue*] που δημιουργείται από ομοφωνία, όπου ήχος και νόημα συγχέονται.

Για να εξηγήσουμε καλύτερα την διάσταση του πραγματικού που συνδέεται με την γλώσσα του ομιλόντος, ο Λακάν φέρνει στην επιφάνεια την διαφορά ανάμεσα στην σημασία και το νόημα. Η σημασία μπορεί να εκφραστεί από τα σύμβολα, ενώ το νόημα μέσα στη γλώσσα δεν παράγεται παρά από μια σημαίνουσα υποκατάσταση, η οποία συνδέεται με μια επίπτωση νοήματος. Μ' άλλα λόγια, η σημασία είναι άμεσα αναγνώσιμη, ενώ το νόημα χρειάζεται αποκωδικοποίηση. Αυτό το νόημα προς αποκωδικοποίηση, αυτή η επίπτωση του νοήματος που παράγει η γλώσσα, ενέχει για τον Λακάν μια σχέση με το πραγματικό. Εισάγει αυτές τις αποχρώσεις για να δείξει πως μέσα στην γλώσσα υπάρχουν αυτές οι δύο διαστάσεις: η διάσταση της δομής και η διάσταση της απόλαυσης και για να οδηγηθεί στην ιδέα ότι, μέσα στη γλώσσα, πέρα από το νόημα υπάρχει απόλαυση.

Σ' ένα πρώτο χρόνο της διδασκαλίας του Λακάν, το υποκείμενο είναι επίπτωση του σημαίνοντος και εκπροσωπείται από το σημαίνον στην σημαίνουσα αλυσίδα. Σ' ένα δεύτερο χρόνο, αφού έχει αναγνωρίσει τη διάσταση απόλαυσης που φέρει η γλώσσα, ο Λακάν αποφαίνεται πως το υποκείμενο συγκροτείται όχι μόνο μέσα από την σχέση του με το σημαίνον, αλλά και μέσα από την σχέση του με την απόλαυση της *ηγλώσσα* [*lalangue*]. Ο Λακάν δημιουργεί λοιπόν ένα νεολογισμό: το *ομιλόν*. Το *ομιλόν* είναι το *ον* της ομιλίας που συγκροτείται μέσα στην σχέση του με την απόλαυση με αφετηρία τη *ηγλώσσα* [*lalangue*].

Η θεωρητική έννοια του ομιλ-όντος εμφανίζεται στη διδασκαλία του Λακάν την στιγμή όπου συνδέει τις τρεις διατάξεις του Φαντασιακού, του Συμβολικού και του Πραγματικού. Μπορούμε να σημειώσουμε ότι είναι επίσης και η στιγμή όπου το ερώτημα της επιθυμίας των γονέων για το παιδί επανέρχεται διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο τοποθετείται μέσα στο λέγειν των γονιών του.

Στην «Ομιλία στην Γενεύη», ο Λακάν δεν χρησιμοποιεί τον όρο του ομιλ-όντος, ωστόσο πρόκειται βεβαίως για το ομιλόν *ον*, αυτό που είναι *διαποτισμένο* από την γλώσσα, απ' όπου πηγάζει ο τρόπος με τον οποίο επιθυμήθηκε και για το οποίο αποκρυσταλλώθηκε το σύμππτωμα με πρόωρο τρόπο ανάλογα μ' αυτό που του *ενσταλάχτηκε* από την γλώσσα. Κι ο Λακάν προσδιορίζει ότι «κάτι θα διατηρήσει το σημάδι αυτού που η επιθυμία δεν υπήρχε πριν από μια συγκεκριμένη μέρα».

Εισάγεται εδώ μια νέα απόχρωση, ο τρόπος με τον οποίο το ομιλόν *ον* επηρεάζεται από την γλώσσα και τις επιπτώσεις της στο σύμππτωμα. «Είναι εντελώς βέβαιο, λέει ο Λακάν, ότι εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο η γλώσσα μιλήθηκε και επίσης ακούστηκε, για τούτο ή εκείνο στην ιδιαιτερότητα του, στην συνέχεια, κάτι θα ξεπηδήσει στα όνειρα, στα κάθε είδους παραπατήματα, στον κάθε είδους λόγο». Αυτό, θα πει, είναι εκείνο που «τρέφει» το σύμππτωμα.

Για να διαφωτίσω αυτές τις έννοιες, θα δώσω ένα μικρό παράδειγμα δανεισμένο από την Φρανσουάζ Ντολτό. Στο βιβλίο της *Η ασυνειδήτη εικόνα του σώματος*, η Φρανσουάζ Ντολτό μας μιλά για την περίπτωση ενός μικρού αγοριού, υιοθετημένο στην ηλικία των 11 μηνών. Αυτό το παιδί πήγε να την δει για θεραπεία στην ηλικία των 7 ετών για σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα. Από μια στιγμή και έπειτα το παιδί πήγαινε καλά, τα περισσότερα προβλήματα είχαν εξαφανιστεί, είχε πλήρως προσαρμοστεί στην τάξη του εκτός σ' ό,τι αφορούσε τη γραφή και την ανάγνωση, τα οποία αρνιόταν να μάθει στο σχολείο. Ωστόσο, του άρεσε να γράφει γράμματα και συγκεκριμένα το Α που το έγραφε προς όλες τις κατευθύνσεις. Η Φρανσουάζ Ντολτό υπέθεσε ότι αυτό θα μπορούσε να είναι το πρώτο γράμμα του ονόματος ενός ατόμου του περιβάλλοντος του, όταν έμαθε ότι το παιδί είχε το όνομα Αρμάντ, την εποχή που υιοθετήθηκε. Του έδωσε λοιπόν μια ερμηνεία λέγοντας του πως οι γονείς του τον ονόμασαν Φρεντερικ, ενώ στην γέννηση του λεγόταν Αρμάντ. Η ερμηνεία δεν έχει κανένα αποτέλεσμα. Στη συνέχεια, η Ντολτό είχε την ιδέα να προφέρει το όνομα, να το πει τραγουδιστά όπως το παιδί μπορεί να το άκουγε όταν ήταν στο βρεφοκομείο τους πρώτους μήνες της ζωής του, πριν υιοθετηθεί. Αυτή η επιστροφή σ' αυτή τη *ηγλώσσα* [*lalangue*], την οποία η Φρανσουάζ Ντολτό δεν είχε βεβαίως θεωρητικοποιήσει, αλλά για την οποία είχε την διαίσθηση, είχε ως αποτέλεσμα να προκαλέσει μια έντονη λάμψη στο βλέμμα του παιδιού. Δεν γνωρίζουμε τις λεπτομέρειες της περίπτωσης, αλλά η Ντολτό λέει με σαφήνεια ότι αυτό το επεισόδιο επέτρεψε στο παιδί να ξεπεράσει τις δυσκολίες του στη γραφή και την ανάγνωση. Αν αυτή η επιστροφή σ' αυτό που μπόρεσε να είναι η *ηγλώσσα* [*lalangue*] του παιδιού είχε μια επίπτωση στο σύμππτωμα, τότε λοιπόν πράγματι κάτι στον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα μιλήθηκε και ακούστηκε, είναι που «τρέφει» το σύμππτωμα.

Μ' ένα πιο γενικό τρόπο, μπορούμε να πούμε πως στη θεραπεία λειτουργούμε αποκτώντας πρόσβαση στη *ηγλώσσα* [*lalangue*] του αναλυόμενου, εκείνη στην οποία συγκροτήθηκε το σύμππτωμα του.

Ξεκίνησα να μιλώ για το παιδί που τοποθετείται στη θέση του Ιδανικού του Εγώ, για να μπορέσει να συλλάβει τον εαυτό του ως Ιδανικό Εγώ και στη συνέχεια, επέμεινα στο τρόπο με τον οποίο το παιδί σηματοδοτείται από το σημαίνον του Άλλου, το σημαίνον της επιθυμίας της μητέρας. Αναφέρθηκα, επίσης, στο τέλος της διδασκαλίας του Λακάν, την στιγμή όπου εισάγει μια επιπλέον διάσταση στον τρόπο που αντιλαμβάνεται τη σχέση με την γλώσσα. Εκτός της γλωσσικής δομής με την οποία ο Λακάν συνέδεσε την επιθυμία, υπάρχει μια απόλαυση που συνδέεται με την γλώσσα, η απόλαυση που υπάρχει για να την μιλήσουμε, απόλαυση που συνδέεται με τον

τρόπο με τον οποίο η γλώσσα *ενσταλάχτηκε* στο παιδί, η μουσική της, η γεύση της, η συναισθηματική σχέση που το παιδί έχει με την γλώσσα.

Πώς μας επηρεάζει η γλώσσα

Αυτό στο οποίο θα ήθελα να επιμείνω για να ολοκληρώσω είναι ο τρόπος με τον οποίο το ομιλόν ον επηρεάζεται από την γλώσσα. Πώς η γλώσσα σημαδεύει το παιδί ταυτόχρονα απ' την πλευρά της επιθυμίας και της απόλαυσης. Σ' ένα ανέκδοτο κείμενο, που είναι μια ομιλία που ο Λακάν έκανε στην Νίκαια το 1974, ομιλία σύγχρονη με το σεμινάριό του για το Πραγματικό, Συμβολικό, Φαντασιακό, *RSI*, που πήρε τον τίτλο «Το λακανικό φαινόμενο» από τους διοργανωτές, ο Λακάν λέει ότι οι λέξεις μας ανακατεύουν τ' άντερα κι ότι «δεν υπάρχει τίποτε (τίποτε εκτός από τις λέξεις) που να επηρεάζει, όπως λέμε, περισσότερο, εκείνο που αποκαλώ ομιλόν ον». Άρα, καταρχήν, αυτό που επηρεάζει το ομιλόν ον είναι οι λέξεις, ο τρόπος με τον οποίο υποδέχεται την γλώσσα πριν ακόμα ελέγξει την δομή της γλώσσας, *η ηγλώσσα [lalangue]*, η λεγόμενη μητρική γλώσσα, λέει ο Λακάν, αυτή που τις πρώτες στιγμές της ζωής του παιδιού φέρει το σημάδι της επιθυμίας των γονιών.

Θα δείξω μέσα από δύο παραδείγματα δανεισμένα από την λογοτεχνία, το ένα από τον Έλιας Κανέττι και το άλλο από τον Ααρών Άπελφιλντ, πώς ακόμα και σε περιπτώσεις τόσο δύσκολες και οδυνηρές, όπως η απώλεια ενός γονιού, πατέρα ή μητέρας, σ' ένα πολύ μικρό παιδί, σε μια ιδιαίτερη σχέση με την γλώσσα, μια εκ νέου εκμάθηση της μητρικής γλώσσας, ή μάλλον μιας άλλης γλώσσας που θα πάρει την θέση της μητρικής γλώσσας, κάτι μπορεί να κατασκευαστεί γι' αυτά τα υποκείμενα.

Το πεπρωμένο αυτών των δύο υποκειμένων είναι φυσικά ξεχωριστό, αλλά ωστόσο αντιπροσωπευτικό αυτού του δομικού χαρακτηριστικού που μπορεί να έχει για το υποκείμενο η σχέση με την γλώσσα. Σ' αυτές τις συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου επέρχεται ένα πένθος, όταν αυτοί οι λογοτέχνες ήταν πολύ μικρά παιδιά, και ο ένας και ο άλλος μας δείχνουν πως μια ιδιαίτερη σχέση με μια γλώσσα, μια συναισθηματική σχέση, τους επέτρεψε να κατασκευάσουν εκ νέου την ιστορία τους. Μας δίνουν την μαρτυρία τους μέσα στα γραπτά τους έργα σ' αυτή τη γλώσσα που μπόρεσαν να οικειοποιηθούν εκ νέου και που είναι για τον Κανέττι τα γερμανικά και για τον Άπελφιλντ τα εβραϊκά.

Ο Κανέττι, όπως και ο Άπελφιλντ μας κάνουν να το νοιώσουμε, για να οικειοποιηθείς μια γλώσσα, απαιτείται ένας μύχιος και όχι μηχανικός δεσμός με τη γλώσσα. Αναφέρομαι σ' αυτούς τους συγγραφείς, επειδή μπόρεσαν να καταθέσουν την μαρτυρία τους για την σχέση τους με την γλώσσα στο μέτρο που οικειοποιήθηκαν εκ νέου μια γλώσσα που δεν ήταν η γενέθλιά τους. Εκείνο που εντυπωσιάζει, είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούν για να την μιλήσουν και γι' αυτό θα ήθελα να σας παραθέσω κάποια αποσπάσματα.

Για τον Έλιας Κανέττι, η μητρική γλώσσα ήταν τα εβραίο-ισπανικά, κι επίσης τα βουλγάρικα και τα ρουμάνικα ήταν γλώσσες που μιλιόνταν στο περιβάλλον του και τις καταλάβαινε. Οι γονείς του μιλούσαν μεταξύ τους γερμανικά, αλλά αυτή η γλώσσα κρατιόταν ανάμεσα τους. Μετά τον θάνατο του πατέρα του, όταν ήταν 7 χρόνων, η μητέρα του του δίδαξε αυτή τη γλώσσα με πολύ σκληρό τρόπο και οι πρώτες στιγμές εκμάθησης ήταν ιδιαίτερα δύσκολες, αλλά πολύ γρήγορα τα γερμανικά έγιναν η μητρική του γλώσσα, σε σημείο να παραγκωνίσουν τη γλώσσα που είχε ακούσει τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Παραθέτω: «όλες οι σκηνές της ζωής παίζονταν στα ισπανικά ή στα βουλγάρικα. Κι αργότερα, θα μεταφράζονταν από μόνα τους στα γερμανικά». Λέει: «θα ήμουν εντελώς ανίκανος να πω πώς ακριβώς έγινε αυτό. Δεν ξέρω με ποια ευκαιρία μεταφράστηκαν αυτό ή το άλλο. [...] Δεν είναι όπως η μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου από μια γλώσσα σε μια άλλη, είναι μια μετάφραση που έγινε από μόνη της» και προσθέτει «μέσα στο ασυνείδητο». Αλλά τα ισπανικά που ήταν η γλώσσα που μιλιόταν μέσα στον οικογενειακό κύκλο, δεν θα τα ξεχάσει ποτέ, σε αντίθεση με τα βουλγάρικα που ήταν η επίσημη γλώσσας της χώρας που ζούσε.

Τα γερμανικά έγιναν λοιπόν για εκείνον «μια μητρική γλώσσα που αποκτήθηκε αργότερα με τίμημα αληθινές οδύνες», λέει και παρακάτω προσθέτει, όπως άρχιζε να αφομοιώνει αυτή τη νέα γλώσσα: «Μπήκαμε σε μια περίοδο ευτυχίας κατά την οποία σφυρηλατήθηκε η σταθερή αφοσίωσή μου σ' αυτή τη γλώσσα». Παραθέτω ακόμη: «Στην Λωζάννη, υπό την επιρροή της μητέρας μου, γεννήθηκε στην γερμανική γλώσσα» μέσα στις οδύνες που προηγούνται αυτής της δεύτερης γέννησης, συλλογίστηκαν τα πάθος που θα έπρεπε να με ενώνει με την μια και με την άλλη, εννοώ με την γλώσσα και με την μητέρα μου, δύο πράγματα, που στην ουσία είναι ένα και μόνο πράγμα, χωρίς τα οποία η μεταγενέστερη εξέλιξη της ζωής μου δεν θα είχε κανένα νόημα και θα παρέμενε ακατανόητη». Η γλώσσα της μητέρας του και η επιθυμία του είναι συνδεδεμένοι άρρηκτα. Στο έργο *Ιστορία μιας νεότητας*, ο Κανέττι περιγράφει πώς «σώθηκε» από τη γλώσσα. Η γλώσσα που διασώζεται είναι ο υπότιτλος του βιβλίου του.

Ο Ααρών Άπελφιλντ αποχωρίστηκε από τους γονείς του πολύ νέος, μεταφέρθηκε σ' ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης, απ' όπου μπόρεσε να δραπετεύσει, πέρασε τα χρόνια του πολέμου μόνος μέσα στο δάσος όπου κατάφερε να επιβιώσει. Μετά τον πόλεμο έφυγε να πάει να ζήσει στο Ισραήλ κι όπως όλοι οι νέοι μετανάστες έπρεπε να εξοικειωθεί με τα εβραϊκά.

Η μητρική του γλώσσα ήταν τα γερμανικά, αλλά όταν ήταν παιδί, άκουγε επίσης να μιλάνε κι άλλες γλώσσες, η γιαγιά του μιλούσε γίντις, η παραμάνα του τα ρουθénικα και η γλώσσα της χώρας, η γλώσσα του δρόμου ήταν τα ρουμάνικα, γλώσσα της εξουσίας. «Τα μιλούσαμε μέτρια, λέει και δεν τα τελειοποιήσαμε ποτέ». Σ' ένα άλλο πλαίσιο από εκείνο του Κανέττι, έπρεπε να μάθει μια νέα γλώσσα με αυταρχικό τρόπο, με την απαίτηση να ξεχάσει την μητρική του γλώσσα. Περιγράφει τις εντυπώσεις του όταν έμαθε τις πρώτες του εβραϊκές λέξεις: «Δεν υπήρχε σ' αυτές καμία ξεστασιά, οι ήχοι τους δεν ξυπνούσαν κανένα συνειρμό, σαν να γεννήθηκαν μέσα στην άμμο που μας περιτριγύριζε από παντού».

Κι ακόμη πιο άσχημο ήταν που ηκούσαν σαν εντολές: δούλεψε, φάε, τακτοποίησε, κοιμήσου. Δεν ήταν μια γλώσσα που την μιλούσαμε με γλυκό τρόπο, αλλά μια γλώσσα στρατιωτών. [...] Εκείνος που μιλούσε στην μητρική του γλώσσα αποδοκιμαζόταν, έμπαινε στο περιθώριο και ενίοτε τιμωρούνταν». Υπήρχε λοιπόν μια προσταγή, να εγκαταλείψει τη μητρική γλώσσα κι όμως «η μητρική μου γλώσσα και η μητέρα μου δεν ήταν παρά ένα, λέει ο Άπελφιλντ. Τώρα, με την εξάλειψη της γλώσσας μέσα μου, ένοιωθα ότι η μητέρα μου πέθαινε για δεύτερη φορά». Όπως κι ο Κανέττι, χρειάστηκε να οικειοποιηθεί μια νέα γλώσσα «είχα την ανάγκη», λέει, «όπως το κατάλαβα αργότερα, ενός άλλου δεσμού με τα εβραϊκά, ενός δεσμού όχι μηχανικού αλλά μύχιου». Και λίγο παρακάτω προσδιορίζει ακόμη: «περισσότερο απ' όλα πολεμούσα να κατακτήσω την γλώσσα και να την υιοθετήσω σαν μητρική γλώσσα. Από πολύ μικρή ηλικία, πριν να μάθω ότι το πεπρωμένο μου θα με οδηγούσε στην λογοτεχνία, το ένστικτο μου ψιθύριζε πως, χωρίς μια μύχια γνώση της γλώσσας, η ζωή μου θα ήταν ρηχή και άνοστη».

Διακρίνοντας μεταξύ γλώσσας κι αυτού που ονόμασε *ηγλώσσα* [*lalangue*], ο Λακάν αγγίζει ένα ουσιαστικό σημείο για τη δομή και τη συγκρότηση του υποκειμένου, κι αυτό το σημείο μου φαίνεται ότι αναδεικνύεται αρκετά σ' αυτές τις δύο μαρτυρίες που φέρνουν στην επιφάνεια τον πρωταρχικό χαρακτήρα μιας γλώσσας, την οποία το υποκείμενο μπορεί να οικειοποιηθεί και χωρίς την οποία του είναι αδύνατο να υπάρξει ως υποκείμενο. Με τα λόγια του, ο Αarών Άπελφιλντ το περιέγραψε πολύ καλά, παραθέτω: «χωρίς γλώσσα, όλα είναι μόνο χάος, σύγχυση και αβασίμοι φόβοι. [...] Χωρίς μητρική γλώσσα ο άνθρωπος είναι ανάπηρος». Και δεν πρόκειται για την επίσημη γλώσσα, ούτε για τη γλώσσα της εξουσίας, αλλά για τη γλώσσα των πρώτων μας συναισθηματικών δεσμών. Για τα υποκείμενα που έχουν ζήσει ανάμεσα σε πολλές γλώσσες, εκείνες που διατηρήθηκαν από την παιδική τους ηλικία είναι εκείνες με τις οποίες υπάρχει μια συναισθηματική σχέση, ενώ η επίσημη γλώσσα της χώρας που έζησαν παιδιά, η γλώσσα της εξουσίας, ξεχάστηκε, ή δυσκολεύτηκαν πολύ να την κατακτήσουν.

Είναι εντυπωσιακό να βλέπουμε ότι ο Κανέττι και ο Άπελφιλντ αυθόρμητα εγκαθιδρύουν μια αντιστοιχία ανάμεσα στην μητέρα τους και στην μητρική τους γλώσσα, ως να ήταν «το ένα και μόνο πράγμα».

Στα υποκείμενα που οι συνθήκες της ζωής τους ανάγκασαν να αποχωριστούν την μητρική τους γλώσσα, υπάρχει ανάγκη κάτι να ανακατασκευαστεί σε μια γλώσσα όπου αυτή η απόλαυση μπορεί να επανευρεθεί. Κάνω την υπόθεση ότι κατά τη γέννησή τους, εμβαπτίζονταν σ' ένα γλωσσικό περιβάλλον όπου η επιθυμία των γονιών ήταν παρούσα. Ο Άπελφιλντ που αισθάνεται εξόριστος από τη γλώσσα του, λέει πως χωρίς γλώσσα «μοιάζει με πέτρα», λέει πως «στερηνμένος από γλώσσα, θα μαράζωνε σαν τον κήπο πίσω από το σπίτι τον χειμώνα». Για να βγει απ' αυτή την κατάσταση όπου ήταν μια φορά, αποχωρισμένος από τους γονείς του κι από την μητρική του γλώσσα, του χρειαζόταν να ξαναβρεί έναν βαθύ εσωτερικό δεσμό με μια νέα γλώσσα και μέσα στα χιδιστικά και στην λογοτεχνία των γίντις, βρήκε την ανάμνηση της γλώσσας της γιαγιάς του και μπόρεσε να ξαναβρεί μια απόλαυση της γλώσσας στα εβραϊκά. Αλλά, κυρίως, αυτή η σχέση με την γλώσσα μπόρεσε να γίνει απ' την στιγμή που αυτή η γλώσσα του μεταδόθηκε από ορισμένα πρόσωπα για τα οποία η γλώσσα ήταν κάτι άλλο από μια λειτουργική γλώσσα κι ένα απλό μέσο επικοινωνίας. Κι είναι όπως το λέει, μπόρεσε να ξαναβρεί μια μουσική που είχε χάσει. Σ' αυτή τη γλώσσα, που δεν ήταν εκείνη του στρατού «η φράση έμοιαζε να παίζεται σε μια άλλη μουσική», λέει. Στην ηγλώσσα [*lalangue*] και την απόλαυση που προσφέρει, υπάρχει ένα μύχιος και προσωπικός χαρακτήρας που αντηχεί για τον καθένα με μοναδικό τρόπο που θυμίζει, όπως λέει κι ο Άπελφιλντ, τα τοπία, τις αναμνήσεις, τις ξεχασμένες μελωδίες.

Μετάφραση: Μαρία Κουκουμάκη – Ιωάννα Βισβίκη